

درس تفسیر استاد حاج سید مجتبی نورمفیدی

تاریخ: ۲۴ اردیبهشت ۱۴۰۳
مصادف با: ۴ ذی القعدة ۱۴۴۵
جلسه: ۳۹

موضوع کلی: سوره بقره
موضوع جزئی: آیه ۵۵ و ۵۶ - بخش دوم - مطلب پنجم: معنای «تنظرون» - احتمالات پنج‌گانه -
حق در مسئله

الحمد لله رب العالمين وصلى الله على محمد وآله الطاهرين واللعن على اعدائهم اجمعين

مطلب پنجم: معنای «تنظرون»

در آیه ۵۵ تا اینجا دو بخش را مورد رسیدگی قرار دادیم؛ در ادامه بخش دوم، این فقره از آیه باید بررسی شود: «وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ». معنای آیه معلوم است؛ فرموده: و به یاد بیاورید آن زمانی که شما به موسی عرض کردید ما به تو ایمان نمی‌آوریم تا خداوند را به صورت آشکار ببینیم؛ آنگاه صاعقه شما را در بر گرفت در حالی که ناظر بودید و نظر می‌کردید.

احتمالات پنج‌گانه

این فقره از آیه به اعتبار کلمه «تنظرون» پنج احتمال در مورد آن متصور است:

احتمال اول

یک احتمال این است که تنظرون به معنای نظر و نگاه باشد؛ همان معنای متعارف نظر. بعضی از اهل تفسیر، تنظرون را به این معنا گرفته‌اند که شما مورد اصابت صاعقه قرار گرفتید در حالی که این در مرئی و منظر دیگران بود؛ گروهی تقاضای رؤیت حسی کرده بودند، اینها در مقابل چشم آنان که این تقاضا را نکرده بودند گرفتار صاعقه شده و هلاک شدند. این مثل آن است که در یک جمعی برای یک گروهی یک اتفاقی بیفتد و بعد خطاب به آن جمع گفته شود شما این کار را می‌کردید که این اتفاق افتاد در حالی که خودتان می‌دیدید و شاهد بودید. منتهی مخاطب تنظرون در اینجا آن کسانی بودند که تقاضای رؤیت نکرده بودند. این احتمال در تفسیر کاشف ذکر شده است.^۱

احتمال دوم

احتمال دوم که در اصل معنای نظر مانند احتمال اول است، این است که شما نگاه می‌کردید یا در حالی که ناظر بودید، اما منظور از نظر، نظر به صاعقه بود؛ یعنی کأن خداوند تبارک و تعالی فرمود: «فاخذتكم الصاعقة و أنتم تنظرون»، به چشم خودتان دیدید که صاعقه چگونه شما را در بر گرفت. چون اینها بعداً از آن حالت برگشتند و احیا شدند، لذا خداوند اینها را مخاطب قرار داده و می‌فرماید: شما به موسی عرض کردید که ما به خدا ایمان نمی‌آوریم الا اینکه خدا را آشکارا ببینیم؛ بعد صاعقه شما را در بر گرفت و این در حالی بود که شما شاهد و ناظر بودید. پس کأن خودتان به

۱. التفسیر الکاشف، ج ۱، ص ۱۰۴.

چشم خودتان دیدید که چگونه صاعقه بر شما فرود آمد. اینجا ناظر خود درخواست‌کنندگان رؤیت هستند و اشاره به آن حادثه و اتفاقی می‌کند که قبل از مرگ می‌دیدند و همان منجر به مرگ آنها شد. بالاخره یک لحظه صاعقه را دیدند. مثل کسی که در ماشین نشسته و تصادف می‌کند، تا قبل از اینکه از هوش برود یا از دنیا برود، آن صحنه تصادف را می‌بیند؛ اینجا هم همینطور است؛ می‌فرماید شما اصابت صاعقه را دیدید.

احتمال سوم

احتمال سوم این است که می‌فرماید: صاعقه شما را در برگرفت به گونه‌ای که گویا نظر می‌کردید؛ یعنی آن صحنه آنچنان وحشت‌آفرین و رعب‌آور بود که فی‌الواقع نمی‌دیدید ولی گویا می‌دیدید. «فاخذتکم الصاعقة و أنتم تنظرون» یعنی شما در حالی که نگاه می‌کردید صاعقه شما را گرفت؛ یعنی این حادثه آنچنان ناگهانی و رعب‌آور و وحشت‌آفرین بود که اساساً مانع دیدن شما بود و شما نمی‌توانستید این حادثه و این اتفاق را ببینید، در حالی که به ظاهر نگاه می‌کردید. یعنی گویا نگاه می‌کردید اما در واقع نگاه نمی‌کردید.

احتمال چهارم

احتمال چهارم این است که نظر به معنای انتظار باشد؛ یعنی صاعقه شما را در برگرفت در حالی که شما امیدوار بودید که خداوند را ببینید، چون درخواست رؤیت کرده بودید؛ پس «و أنتم تنظرون» یعنی و آنتم تنتظرون، در حالی که منتظر رؤیت خدا بودید صاعقه شما را در برگرفت. این احتمال در کتاب بحر المحيط^۱ نقل شده است؛ ابوحيان اندلسی می‌گوید این احتمال اینجا وجود دارد ولی چون کسی آن را تا به حال مطرح نکرده، من جرأت ندارم این قول را برگزینم. بعد اشاره می‌کند که این معنا در لغت عرب سابقه دارد و استعمال شده است؛ وقتی گفته می‌شود نظرت الرجل، به معنای انتظرت، یعنی من منتظر این مرد هستم. پس این خیلی غیرمعارف نیست. البته این احتمال از سوی صاحب آلاء الرحمن^۲ هم پذیرفته شده است.

احتمال پنجم

احتمال پنجم این است که تنظرون به معنای این باشد که شما درک می‌کنید؛ به معنای درک کردن، دریافتن. «فاخذتکم الصاعقة و أنتم تنظرون» یعنی صاعقه شما را در برگرفت در حالی که آن را درک کردید و دریافتید. مثل این است که یک حادثه‌ای اتفاق بیفتد تا انسان به عمق یک مطلبی پی ببرد. یعنی این را درک کند و لمس کند. اینجا گفته‌اند وقتی صاعقه اصابت کرد، اینها در واقع اوایل موت را دریافتند و درک کردند؛ آن لحظه‌ای که صاعقه به اینها اصابت کرد، اینها این را دریافتند که بالاخره هلاک شدن و از بین رفتن، چه اثری می‌گذارد. فاضل میبیدی در کشف الاسرار این احتمال را

۱. بحر المحيط، ج ۱، ص ۳۷۲.

۲. آلاء الرحمن، ص ۹۴.

ذکر کرده است.^۱ وی آیه ۱۴۳ سوره آل عمران هم مورد استشهاد قرار داده که آنجا هم به همین معناست.

حق در مسئله

وجهی ندارد که این آیه را برخلاف ظاهر آن معنا کنیم. معنای درک کردن، معنای انتظار، معنای نظیر نگاه کردن همگی خلاف ظاهر است. بنابراین باید بگوییم «تنتظرون» به معنای نظر کردن است؛ آن سه معنا و احتمال دیگر واقعاً وجهی برای آنها وجود ندارد. اما در میان این دو احتمال (احتمال اول و دوم) با توجه به مطالبی که ما در گذشته گفتیم، قطعاً احتمال دوم اولی است و رجحان دارد. ما اولاً گفتیم برگزیدگانی که موسی را همراهی کردند برای رفتن به میقات، همه درخواست رؤیت کردند و اصابت صاعقه به همگان بود، الا حضرت موسی. اینطور نبود که یک عده‌ای از آنها تقاضای رؤیت کنند و یک عده تقاضا نکنند، تا بگوییم آنان که تقاضای رؤیت نکرده بودند، ناظر مرگ کسانی شدند که تقاضای رؤیت کرده بودند. ظاهرش این است که غیر حضرت موسی، همه همراهان گرفتار صاعقه و مرگ و هلاکت شدند. خود این کسانی که بعضاً «تنتظرون» را اینجا به معنای تنتظرون گرفته‌اند مثل اندلسی و بلاغی، اینها در جای دیگر همین فقره و همین جمله را به معنای نظر و نگاه گرفته‌اند. در آیه ۱۵۵ سوره اعراف عین همین جمله یعنی «وَأَنْتُمْ تَنْتَظِرُونَ» آمده و آنها این را به معنای نظر کردن دانسته‌اند. یعنی کأن در آن سوره و در آن آیه، یک امری است که مورد اتفاق مفسرین است. لذا تعجب این است که اینجا چطور یک چنین اختلافی پدید آمده و بعضی این معنا را ذکر کرده‌اند؛ این جای سؤال دارد.

به هر حال هم با ملاحظه معنای تنتظرون و ظاهر آیه و آنچه که از مجموع این آیه استفاده می‌شود و هم به این جهت که حمل این واژه بر غیر این معنا خلاف ظاهر است و هیچ قرینه‌ای هم بر آن وجود ندارد، باید در میان این احتمالات، احتمال دوم را بپذیریم. براساس این احتمال خداوند می‌فرماید «فَاخَذَتْكُمْ الصَّاعِقَةُ وَأَنْتُمْ تَنْتَظِرُونَ»، صاعقه به شما اصابت کرد در حالی که خودتان با چشم خودتان می‌دیدید و خودتان ناظر بودید. عرض کردم سرّ فرود صاعقه هم این بود که به اینها بفهماند شما که تحمل رؤیت یک جلوه کوچکی از تجلیات را خداوند ندارید، چگونه تقاضای رؤیت خداوند را می‌کنید.

«وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ»

۱. کشف الاسرار، ج ۱، ص ۱۹۱.